

Composition de lignes et couleur III

Piet Mondriaan,
1937. Olieverf op doek, 80 x 77 cm
GEMEENTEMUSEUM, DEN HAAG

Aangekocht in 1967 met steun van
de Vereniging Rembrandt

DE STIJL: EEN HOOFDROL VOOR KLEUR

Dit is het laatste van een serie van drie artikelen waarin Evert van Straaten en Anton Anthonissen aandacht besteden aan het feit dat honderd jaar geleden het tijdschrift De Stijl is opgericht. Ze doen dat aan de hand van door de Vereniging in de loop der jaren ondersteunde aankopen die in verband te brengen zijn met De Stijl en de inspiratie die van deze beweging uit is gegaan. In deze aflevering aandacht voor de rol van kleur: dat de primaire kleuren niet voor alle Stijl-kunstenaars en -bewonderaars alleenzigmakend waren.

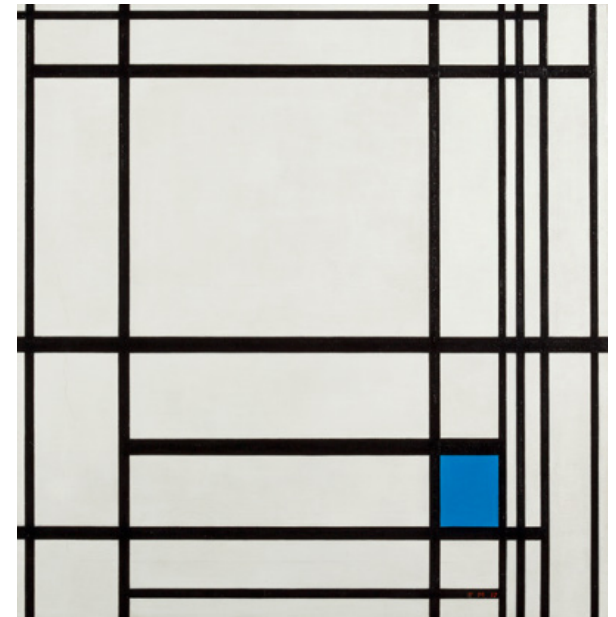
ANTON ANTHONISSEN EN EVERT VAN STRAATEN

Piet Mondriaan legt in zijn theorie van de Nieuwe Beelding uit dat de schilder de volumes binnen een natuurlijke voorstelling moet herleiden tot rechthoekige vlakken en de natuurlijke kleuren moet terugbrengen tot drie primaire: rood, geel en blauw. Binnen de utopische visie van De Stijl wordt waarde gehecht aan kleur vanwege haar vermeende positieve invloed op de psyche van de mens. Vooral toepassing van kleur in de ruimte wordt dan ook een specialiteit van De Stijl. Er is al vroeg discussie over de door Mondriaan vereiste beperking tot de drie primaire kleuren (en de niet-kleuren wit, grijs en zwart). Waarom zouden bijvoorbeeld, binnen een opvatting waarin het scheppen van harmonisch evenwicht op basis van tegendelen wezenlijk is, geen secundaire kleuren in stelling mogen worden

gebracht tegenover de primaire?

En wat te doen met de theoretici die stellen dat groen ook een primaire kleur is?

De stellingname van Mondriaan staat dan ook al vroeg en steeds weer opnieuw ter discussie binnen de gelederen van De Stijl, maar Bart van der Leek doet daar niet aan mee. Hij is, verrassend genoeg, de eerste die (al in 1916) de heldere primaire kleuren heeft toegepast en dat zijn hele leven volhoudt. Mondriaan blijft nog tot in 1919 zachte tinten en zelfs bruin gebruiken, alvorens pas in de loop van 1920 zich tot de primaire kleuren te gaan beperken in een raster van zwarte lijnen. Binnen dit zelf gekozen kader zoekt hij de uiterste grenzen op van wat mogelijk is: van composities met veel kleurige vlakken tot alleen zwarte lijnen en witte vlakken of een enkel

Rechtsboven:
Vilmos Huszár en Gerrit Rietveld, Ruimte-kleur-compositie voor een tentoonstellingsruimte, 1923, maquette, verloren gegaan, L'Architecture Vivante, herfst 1924, plaat 10-11

kleurvlak, zoals in *Composition de lignes et de couleur* uit 1937. Huszár, Vantongerloo en Van Doesburg ontwikkelen echter eigen kleurenpaletten, die soms tot een nieuwe kleurentheorie leiden, zoals in het geval van Vantongerloo die naar analogie van de muziek met twaalf kleuren gaat werken. Van Doesburg experimenteert ook met materiaalcontrasten, bijvoorbeeld in zijn *Compositie XXII*, waarin hij het grote gele vlak een gouden uitstraling heeft willen meegeven.

MEER OF MINDER KLEUR?

De architecten van De Stijl van het eerste uur, zoals Oud, Wils en Van 't Hoff, staan aanvankelijk welwillend tegenover de ideeën van de schilders, maar haken snel af, geschrokken door de kakofonie van kleuren in hun gebouwen en de ondergraving van hun

Kinderstoel (uitgeklapt)

Gerrit Rietveld
1918/1921-22. Essenhout, iepenhout,
leer, 123 x 44 x 55 cm
CENTRAAL MUSEUM, UTRECHT/
STEDELIJK MUSEUM, AMSTERDAM

Aangekocht in 2008 met steun van
de Vereniging Rembrandt

machtspositie. Ook Rietveld, die vanaf 1919 bij De Stijl betrokken raakt, leert op zijn ontwikkelingsweg als architect al snel van de ervaringen van de andere Stijl-architecten. Hij werkt slechts één keer samen met een andere Stijl-medewerker, namelijk met Huszár in de *Ruimte-kleur-compositie* voor een zeshoekige tentoonstellingsruimte in 1923 in de *Juryfreie Kunstschau* in Berlijn. Verder bepaalt Rietveld van het begin af aan zelf de kleuren van zijn meubelen en architectuur. Zijn eerste geschilderde meubel is de kinderstoel die in 1919 rood, groen en lichtgroen was. Het tweede, hier afgebeelde en enig overgebleven exemplaar dateert uit 1921 en is rood, blauw, geel en zwart geschilderd, dus passend binnen de uitgangspunten van de Nieuwe Beelding. Voor zijn meubelen zal Rietveld vaak de primaire kleuren (naast die van het

materiaal zelf) blijven gebruiken, maar de kleurenschema's die hij in zijn gebouwen gebruikt, worden steeds terughoudender en zachter van toon. Hij vindt de toepassing van kleur wezenlijk voor het bewust ervaren van een ruimte, maar is gekant tegen een overdadige toepassing ervan, omdat de aandacht dan weer teveel wordt afgeleid.

Aan de ene kant ontstaat zo al in de loop van de jaren twintig en dertig het beeld van de consequente toepassing van de drie primaire kleuren door Mondriaan. Aan de andere kant ontwikkelen zich binnen de gelederen van De Stijl andere opvattingen, die soms diametraal tegenover de uitgangspunten van Mondriaan staan. Diens herkenbare beeldtaal blijft echter het imago van De Stijl bepalen.

Compositie XXII

Theo van Doesburg
1922. Olieverf op doek, 45,5 x 43,3 cm
VAN ABBEMUSEUM, EINDHOVEN

Aangekocht in 1967 met steun van
de Vereniging Rembrandt

Zijn werk vindt aanvankelijk na zijn overlijden in New York in de jaren veertig en vijftig veel weerklank. Zo werken bijvoorbeeld Ilya Bolotowsky en Fritz Glarner in de voetsporen van Mondriaan. Ook voor Ad Reinhardt zijn de kleur en het vroege werk met blokjes van Mondriaan aanvankelijk belangrijk. Reinhardt wil kunst terugbrengen naar de essentie en op deze weg naar een zuivere kunst besluit hij, net als Mondriaan en Malevich eerder gedaan hadden, zoveel mogelijk ballast overboord te gooien. Zijn laatste schilderijen, zoals *Ultimate Painting No. 39*, zijn composities van negen vierkanten, die met ontelbare lagen zwarte, in verschillende richtingen gestreken olieverf worden ingevuld.

Voor Reinhardt is Mondriaan nog een belangrijk baken, maar Ellsworth Kelly verzet zich al in de jaren vijftig

Ultimate Painting No. 39

Ad Reinhardt

1960-66. Olieverf op doek,
152,4 x 152,4 cm

KRÖLLER-MÜLLER MUSEUM, OTTERLO

Aangekocht in 2010 met steun van
de Vereniging Rembrandt, mede
dankzij haar Titus Fonds

Untitled, to Piet Mondrian through his preferred colors, red, yellow and blue (onder) en Untitled, to Mondrian who lacked green, 2 (boven)

Dan Flavin

1986. Installaties met fluorescerend licht
STEDELIJK MUSEUM, AMSTERDAM

Aangekocht in 2011 met steun van de Vereniging
Rembrandt, mede dankzij haar Titus Fonds

tegen het autoritaire lijnenraster van Mondriaan. Hij wil het kleurvlak weer verbinden met de natuur, wat hij doet door vormen uit zijn omgeving die zijn aandacht trekken tot uitgangspunt te nemen. Barnett Newman maakt later met zijn serie schilderijen met de titel *Who's afraid of Red, Yellow and Blue* (onder andere) een statement tegen de gijzeling van de primaire kleuren, waar hij Mondriaan verantwoordelijk voor houdt. De kunstenaars van de minimal art (makers van sculpturen met geometrische vormen) uit de jaren zestig, zijn zich ongetwijfeld bewust van het werk van Mondriaan, maar mede door hun vaste wil om een authentieke kunst van Amerikaanse bodem te scheppen wordt er nauwelijks meer naar Mondriaans werk verwezen. Een uitzondering vormen de aan Mondriaan opgedragen werken van Dan Flavin,

zoals de grote installatie voor het trappenhuis van het Stedelijk Museum in Amsterdam. Daarin speelt hij met Mondriaans vermeende afkeer van de kleur groen, in combinatie met het gegeven dat in lichtkunst de kleur groen juist als een primaire kleur wordt gezien. Het blijft in het midden of ze bewonderend of ironisch moeten worden geïnterpreteerd.

DE STIJL HERONTDEKT

Een aantal van deze Amerikaanse minimal art kunstenaars heeft in latere jaren overigens laten blijken dat ze Mondriaan en andere kunstenaars van De Stijl wel degelijk kenden. Sol LeWitt bestudeerde teksten van Van Doesburg en was een vroege verzamelaar van de meubelen van Rietveld. Ook Donald Judd ontdekte en verzamelde het werk van Rietveld, dat hem

mede inspireerde om meubelen volgens zijn eigen sculpturale principes te ontwerpen. Judd krijgt in 1993 de Nederlandse Sikkens Prijs, een prijs voor bijzondere toepassing van kleur. Wanneer hij de prijs in Nederland in ontvangst neemt, vat hij in zijn dankwoord zijn bewondering voor De Stijl samen in de boude uitspraak dat 'kleur in de architectuur begon en eindigde met De Stijl.' Zijn eigen werk, zoals de grote sculptuur in Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam, is zo krachtig ontwikkeld en persoonlijk van karakter dat het de vergelijking met glans kan doorstaan.

Buiten Europa en Noord-Amerika is een rijkdom aan kunstuitingen ontstaan die met De Stijl te verbinden is. Enkele voorbeelden, die in Nederland te zien zijn geweest: de werken van de Chinees Liu Ye in het Singer

Zonder titel

Donald Judd
1984. Poedercoating op aluminium,
150 x 165 x 900 cm
MUSEUM BOIJMANS VAN BEUNINGEN,
ROTTERDAM

Aangekocht in 1987 met steun van
de Vereniging Rembrandt

Museum (2011) en het Mondriaanhuys (2016), de Thai Surasi Kusolwong in het Van Abbemuseum (2011) of de Australiër Gordon Bennett in het Aboriginal Art Museum (2012). Ook andere niet-westerse kunstenaars zoeken naar alternatieven voor de 'gevangenis' van het lijnenraster en het kleurenschema van Mondriaan, zoals Atul Dodyia uit India, Magdalena Fernández uit Venezuela of de Japanner Hiroshi Sugimoto, kunstenaars wier werk in Nederland nog niet of nauwelijks te zien is geweest. Ze proberen het leven en de natuur, soms letterlijk, dan weer figuurlijk een plaats te geven in de abstracte kunst. Dit gebeurt op uiteenlopende manieren, bijvoorbeeld door de eigen geschiedenis (koloniale invloeden in India), lokale symbolen (de kleuren van het verenpak van een Zuid-Amerikaanse papegaai) of cultu-

rele tradities (Japanse theeceremonie) te verbinden met de beeldtaal van De Stijl. In Nederland verbindt de in Suriname geboren Remy Jungerman thema's en motieven uit de Marroncultuur en de Afrikaanse diaspora met westerse manifestaties van modernisme, zoals De Stijl. Al deze voorbeelden maken duidelijk dat de Nieuwe Beelding steeds weer op een andere manier geïnterpreteerd en getransformeerd wordt♦

Anton Anthonissen en Evert van Straaten zijn de auteurs van het bij Waanders Uitgevers verschenen boek *De Stijl 100 jaar inspiratie. De Nieuwe Beelding en de internationale kunst 1917-2017*.

Kunststragen

Catharina Abels (54 jaar)

Freelance programmamanager Haagse Vrijheidsweken;
lid Vereniging Rembrandt sinds 2001

Wat is uw eerste kennismaking met kunst?

'De jeugdherinnering die mij het meeste is bij gebleven, was toen ik een jaar of 10, 11 was. Met mijn jongere zusje logeerde ik toen bij een tante in Amsterdam en zij nam ons mee naar het Rijksmuseum om ons de *Nachtwacht* te laten zien. Dat heeft veel indruk op mij gemaakt.'

Wat is uw eerste kunstaankoop?

'Een houtdruk KUM (3/10), van Rita Lentz uit 1996.'

Naar welk museum gaat u graag terug?

'Dat zijn er meer, maar ik ga zeer regelmatig naar het Mauritshuis en het Gemeentemuseum in Den Haag.'

Welke aankoop voor welk museum zou u graag willen steunen?

'Ik heb geen specifiek kunstwerk in gedachten, maar onlangs hebben wij een overeenkomst tot periodieke schenking gesloten en daarbij aangegeven dat onze voorkeur uitgaat naar 17de-eeuwse schilderkunst, fotografie en klassieke oudheid en archeologie. Bij de presentatie van het zwaard van Ommerschans in het Rijksmuseum van Oudheden gaf het mij dan ook wel een bijzonder gevoel, dat deze aankoop – mede dankzij onze steun – mogelijk was gemaakt.'

Welke tentoonstelling heeft ooit indruk op u gemaakt?

'De jubileumtentoonstelling van de Vereniging Rembrandt in 2008 in het Van Gogh Museum: *125 Grote Liefdes*. In een interview zei Peter Hecht dat hij het heel mooi zou vinden als de bezoekers na afloop zouden denken: "Wat fantastisch dat al deze prachtige kunstwerken voorgoed van ons zijn". Dat gevoel van trots en betrokkenheid is bij mij absoluut teweeggebracht.'

Waarom bent u lid geworden van de Vereniging Rembrandt?

'Voorop staat dat ik het heel belangrijk vind dat cultureel erfgoed behouden blijft en wordt doorgegeven aan volgende generaties. Het biedt een referentiekader voor het waarderen van de eigen en andermans cultuur en draagt ook bij aan gemeenschapsvorming en burgerschapsvorming.'

Zou het ooit mogelijk zijn, wat zou u graag uit uw eigen verzameling aan een museum willen schenken, om iedereen van mee te kunnen laten genieten?

'Dat is een hypothetische vraag, want dit kunstwerk blijft vast in de familie, maar als dat aan de orde zou zijn, dan zou het een schilderij zijn van mijn schilderdocent Arjan van Gent uit 2013, *The Art of Teaching*, een hommage aan Johannes Vermeer.'

Foto: © Robin de Puy